

تفسیر البرهان؛ منبعی برای فهم تفاسیر اهل بیت (ع) از آیات قرآن

تفسیر البرهان یکی از بزرگترین تفسیرهای روایی شیعی به شمار می‌آید که آیات قرآن کریم را بر اساس روایات نقل شده از ائمه علیهم السلام تأویل و تفسیر می‌کند.

تفسیر البرهان یکی از بزرگترین تفسیرهای روایی شیعی به شمار می‌آید که آیات قرآن کریم را بر اساس روایات نقل شده از ائمه علیهم السلام تأویل و تفسیر می‌کند.

خبرگزاری مهر- گروه دین و اندیشه: تفسیر در لغت به معنای روشنی و روشنگری، پرده برداشتن، کشف کردن، توضیح دادن و آشکار کردن است. این که آیا می‌توان تفسیر قرآن کریم را تعریف کرد و یا نه، نظریات مختلفی وجود دارد، عده‌ای بر این باورند که نمی‌توان تعریف دقیق علمی و حتی غیر دقیق از تفسیر ارائه نمود؛ زیرا قواعد و چهارچوب علمی تخصصی بر قرآن کریم ساری و جاری نیست، بنابراین، فقط می‌توان گفت: تفسیر، بیان سخن خدا و روشن کردن مفهوم آن است. و گروهی دیگر بر این عقیده‌اند که تفسیر، مانند دیگر علوم قابل تعریف است و هر کس بنا بر قرائنی که از تفسیر داشته به تعریف آن پرداخته است. بیشتر اندیشمندان اسلامی و پژوهشگران علوم قرآنی تفسیر قرآن کریم را تعریف نموده‌اند. برای نمونه به بعضی از آنها اشاره می‌کنیم: آیت الله خویی می‌نویسد: «تفسیر، روشن ساختن مفهوم آیات قرآن مجید و واضح کردن منظور پروردگار از آن آیات است» و علامه طباطبایی صاحب تفسیر جاودانه المیزان معتقد است: «تفسیر، عبارت است از روشن کردن معانی آیات قرآن و کشف مراد و مدلول آنهاست». تفاسیر قرآن بر اساس طریق و شیوه‌ای که هر مفسر برای تفسیر یک یا چند آیه از قرآن کریم انتخاب می‌کند به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند و یکی از انواع تفسیر، تفسیر روایی است.

یکی از تفاسیر روایی که بر قرآن کریم نوشته شده است، تفسیر البرهان تألیف علامه سید هاشم بحرانی است.

علامه سید هاشم بحرانی که بود؟

سید هاشم بن سلیمان بحرانی مشهور به علامه بحرانی از فقها، محدثین و مفسرین شیعه در قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم قمری و اهل بحرین است. علامه بحرانی مرجعیت دینی و اجتماعی اهالی بحرین را برعهده داشت. کتاب تفسیری البرهان فی تفسیر القرآن از اوست. شیخ حر عاملی صاحب کتاب وسایل الشیعه شاگرد اوست. آیت الله معرفت درباره علامه بحرانی می‌گوید: علامه بحرانی از محدثان فاضل و جز پژوهندگان اخبار و روایات بود و احادیث فراوانی را گرد آورد؛ بی آنکه در جرح و تعدیل روایان آن سخنی بگوید یا به تأویل روایاتی که آشکارا با عقل و نقل در تعارض است، پردازد.

میرزا عبدالله افندی بیش از ۷۵ تألیف بزرگ و کوچک و متوسط برای سید هاشم بحرانی ذکر کرده است که بیشتر آنها در زمینه علوم دینی است و برخی از آنها عبارتند از:

۱- تفسیر البرهان

۲- غایة المرام فی حجة الخصام فی تعیین الامام عن طریق الخاص والعام

۳- الیتیمه والدره الثمینه

۴- مدینه المعاجز

۵- معالم الزلفی فی معارف النشأة الأولى والأخری

۶ - المحجة فیما نزل فی القائم الحجة

۷- مصابیح الأنوار فی بیان معجزات النبی المختار

۸ - کشف المهم فی طریق خبر غدیر خم

شیخ یوسف بحرانی در لؤلؤة البحرين گفته است که ایشان در روستای نعیم در منزل شیخ عبدالله بن شیخ حسین بن علی بن کنبار درگذشت؛ زیرا وی با دختر شیخ علی بن شیخ عبدالله مذکور ازدواج کرده بود. بدن مطهرش به روستای توبلی منتقل شد و در مقبره ماتینی از مساجد مشهور روستا به خاک سپرده شد. قبر وی مزار معروفی است. درگذشت وی در سال ۱۱۰۷ بود. برخی از شیوخ درگذشت او را چهار سال بعد از وفات شیخ محمد بن ماجد ذکر کرده اند که در این صورت درگذشت وی در سال ۱۱۰۹ خواهد بود.

تفسیر برهان

تفسیر البرهان یکی از بزرگترین تفسیرهای روایی شیعی به شمار می آید که آیات قرآن کریم را بر اساس روایات نقل شده از ائمه علیهم السلام تأویل و تفسیر می کند و با در نظر گرفتن الفاظ ظاهری قرآن کریم به معنای باطنی آیات می پردازد. بنابراین متن تفسیر را سخنان ائمه علیهم السلام تشکیل می دهد که از لایه های ژرف و عمیق، قرآن پرده برداشته اند.

محدث جلیل القدر علامه سیدهاشم بحرانی با مراجعه به تفاسیر روایی و دیگر منابع و مصادر روایی شیعه به ارائه تفسیر مآثوری جامع و مستند به بیانات و سخنان و توضیحات اهل بیت علیهم السلام درباره و یا مرتبط با آیات قرآن پرداخته است و دریایی عظیم از معارف و حیاتی را در اختیار جویندگان و تشنگان این معارف قرار داده است.

نکاتی که باید در خصوص تفاسیر روایی خصوصاً تفسیر البرهان در نظر داشت

خواننده و مراجعه کننده به این تفسیر باید پیشاپیش از چند نکته آگاه باشد:

اول. آنکه روایات جمع آوری و منظم شده در این تفسیر از جهت چگونگی ربط آنها با آیات، عمدتاً دو دسته اند:

الف) روایاتی که صریحاً در تفسیر آیه ای از معصومین علیهم السلام صادر شده است.

ب) روایاتی که ظاهراً در مقام تفسیر آیه ای نبوده اند اما از محتوایی برخوردارند که به فهم و تفسیر آیه کمک می کنند و یا آنکه اطلاعات بیشتری درباره آیه در اختیار خواننده می گذارند.

دوم. آنکه روایات موجود در تفسیر از جهت چگونگی توضیح و تفسیر آیات نیز دو دسته اند:

الف) بعضی از روایات معنای ظاهری آیه را توضیح می دهند و از مفهوم آن رفع ابهام می کنند.

ب) بعضی از روایات ناظر به معنای باطنی آیه ای هستند و این به مفهوم نفی معنای ظاهری آن نیست.

ج) بعضی از روایات مصداقی از مصادیق متعدد یک آیه را توضیح می دهند و این بدان معنا نیست که تفسیر آیه منحصر به همین یک مصداق است و نمی توان مصادیق دیگر آیه را که به اقتضای مطلق یا عام بودن آیه می توان از آن استنباط نمود جز مفاد آیه دانست.

سوم. آنکه در تفسیر بعضی از آیات نیز هیچ روایتی ذکر نشده است و این بدان معناست که یا ائمه علیهم السلام روایتی به دلیل وضوح معنای آیه یا به ادله دیگر در تفسیر آیه نمروده اند و یا آنکه فرموده اند اما به دست ما نرسیده است و یا آنکه مانده است. در منابع موجود بوده است اما از دسترس مؤلف محترم به دور مانده است.

چهارم. آنکه روایاتی نیز در منابع روایی ما موجود است که به نحوی با آیه ای از آیات مرتبط است و جا داشته است که در ذیل آن آیه آورده شود اما گویا مؤلف به آن وقوف نیافته

پنجم. آنکه در نقل پاره ای از روایات از تفسیر علی بن ابراهیم، مؤلف نام امام گوینده حدیث را نیاورده است و مستقیماً از علی بن ابراهیم نقل می کند. شواهد دال بر این مطلب است که روایت مزبور سخن و رأی علی بن ابراهیم نیست بلکه حدیث امام علیه

السلام است.

ششم. آنکه آیا همه روایاتی که در این تفسیر آمده است صحیح و معتبر می باشد؟ بدون شک چنین نیست و این ادعا را شاید نتوان درباره هیچ کتاب روایی و حدیثی نمود.

تفسیر البرهان واجد دو مقدمه است که یکی از آن مؤلف یعنی علامه بحرانی است که در آغاز جلد دوم آمده است و دیگر مقدمه ای است که در چاپ عربی منتخب این ترجمه انتشارات (اعلمی بیروت) آمده و کل جلد اول را به خود اختصاص داده است. این مقدمه که عنوان آن «مرات الانوار و مشکات الاسرار» است، اثر یکی از محدثان عالیقدر و مشاهیر قرن دوازدهم ابوالحسن بن محمد طاهر عاملی نباطی فتونی می باشد و حاوی مطالبی ارزنده درباره قرآن و معارف عالیه آن به ویژه در ارتباط با شأن و منزلت عظیم اهل بیت علیهم السلام از منظر ظواهر و بواطن آیات قرآن است که مطالعه آن برای علاقه مندان مغتنم خواهد بود.

گفتنی است که این مقدمه خود اثر مستقلی بوده است که ظاهراً مؤلف آن بنا داشته است آن را مقدمه تفسیر روایی ای که خود در دست تألیف داشته است قرار دهد که به دلیل تناسب آن با تفسیر البرهان از سوی ناشر متن عربی تفسیر البرهان به عنوان مقدمه به آن منضم شده است.

ویژگی های ترجمه تفسیر البرهان

این تفسیر در ۹ جلد توسط آقایان رضا ناظمیان، علی گنجیان و صادق خورشیا ترجمه شده است و توسط انتشارات کتاب صبح به زیور طبع آراسته شده است.

گفتنی است در ترجمه، روایات دقت کامل صورت گرفته تا مفهوم عبارت ها آنچنان که مراد امامان علیه السلام بوده است، به فارسی درآید. لیکن ذکر این نکته ضروری است که در ترجمه متون مقدس، اعم از قرآن و نهج البلاغه و روایات مأثور و منقول از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیه السلام کلمات اهمیت ذاتی پیدا می کنند زیرا هر کلمه با دقت و وسواس انتخاب می شود تا معنای خاصی را برساند از این روی رعایت امانت اقتضا می کند همه کلمات ترجمه شده و معنای مستقیم آنها وارد متن ترجمه شود.

به علاوه ساخت های دستوری و تعابیر و ترکیب های مجازی استعاری یا کتابی به نزدیک ترین معادل ها ترجمه شده و در معنای اولیه خود به کار می روند. اما از سوی دیگر با توجه به ایجاز زبان عربی و تفاوت قالب های دستوری و بیانی زبان عربی و فارسی در ترجمه این، متون به معنای مستقیم کلمات بسنده نشده تا متن ترجمه ناهموار و نامانوس و گاه مبهم. نباشد و به همین روی، در ترجمه این تفسیر، مترجمان سعی کرده اند با افزایش برخی کلمات خنثی که در یافت معنا تغییری ایجاد نمی کند و فقط جنبه توضیحی دارد پیام را صریح و روشن به خواننده منتقل کنند تا خواندن و دریافت معنای متن تفسیر برای گروه های مختلف مخاطبان میسر گردد. خواننده از شیوه آرایش کلمات در خواهد یافت که مترجمان در ترجمه عبارت های متن عربی از الگوهای دستوری و قالب های بیانی زبان فارسی پیروی کرده و از اختیارات محدود خود در این زمینه آگاهی داشته اند ترجمه آیات قرآن کریم از ترجمه مترجم بزرگ، قرآن، استاد محمد مهدی فولادوند انتخاب شده تا بر روانی و یکدستی متن بیفزاید.